

כבוד אב ואם

[פרשת יתרו (שיחה 6) – נכתב ע"י הרב משה צוריאלי, מתוך ספרו "אוצרות התורה".
הבהרה. בהסכמת הרב, השיחה נערכה ע"י תלמידו, אך טרם הגיחה]

יש לשאול כמה שאלות:

1. ר"י אברבנאל מסביר שהלוח הראשון, קָלָל מצוות שבין אדם למקום. הלוח השני, כלל את המצוות שבין אדם לחברו. ובכן, איך נסביר שמצוות כבוד אב ואם מופיעה דוקא בלוח א'?
2. מדוע התורה לא ציוותה לאהוב אב ואם?
3. גם כאן (שמות כ, יב) וגם בספר ויקרא (יט, ג) נאמר: "איש אמו ואביו תיראו ואת שבתותי תשמורו"; ישנו קשר בין כבוד אב ואם לשבת. היאך זה?
4. "למען יאריכון ימיך על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך". אבל הרי מצוה זו אינה תלויה בא"י, אלא נתחייבנו בה גם בחו"ל, ולמה הוזכר שכר זה?

לשאלה א – מדוע מצוה זו נמצאת בלוח הראשון?

חז"ל כבר הסבירו איך הושווה כבוד אב ואם לכבוד המקום, ונימקו שזה בגלל שלשת השותפים שיש ביצירת האדם (קידושין ל:).

אבל רמב"ן (על פסוקנו) הוסיף מימד חדש: "כי ה' הוא אבינו הראשון (=סיבה ראשית); והמוליד (=בשר ודם) הוא אבינו האחרון". כלומר, ממה שהאדם ידע להעריך ולהוקיר אביו הניכר בחוש, יבוא עוד להכיר שיש לו אב עצום ונפלא יותר לאין-שיעור: הוא השי"ת. וכן כתבו התוספות ('הדר זקנים'): "כבוד את אביך ואת אמך, אע"פ שהזהרתך שלא לכבד כי אם אותי, אביך ואמך כבוד שהם הביאוך לעולם וגמלוך טובות. ואם תכבדם ותשלם להם גמולם, ידעתי שתכבדני מקל וחומר, שהם לא הביאוך אלא לחיי שעה, ועשיתי עמך חסדים להביאך לעוה"ז ולעוה"ב" (וכן כתבו גם כן רבנו בחיי ומהר"י אברבנאל). בזה מוסבר איך ר' יוסי כששמע פסיעות אמו, אמר "אקום לפני שכינה!" (קידושין לא:), כי זו מזכירה לו את זו.

בזה נבין לדעת איך לקיים "תירא". כי אם מדובר ביראת העונש, זה יתאים רק בגיל צעיר. אבל מדובר כאן ביראת הרוממות, כדברי 'חיי אדם' (כלל סז סעיפים ב-ג): "ייסכר פי דוברי שקר האומרים שאב ואם כווננו רק לטובת עצמם והוולד נולד רק ממילא. יתאלמון ישתתקון יתחרשון. האומר כך מעיד על עצמו שאיננו אלא כבהמה. על זה אמרו חז"ל 'כל הכופר בטובתו של חברו, לבסוף כופר גם בטובתו של הקב"ה'... ואין לומר שיכבדם בדיבור ובמעשה ובלבו יבזם... אלא ידמה בלבו שהם חשובים, גדולים ונכבדי-ארץ, וזהו עיקר הכיבוד'. (ע"ע דברים כז, טז: 'ארור מקלה אביו ואמו' והיינו ודאי במחשבה!).

לשאלה ב

ואולי בכך נוכל להבין מדוע אין ציווי-ישיר לאהוב את ההורים. בתנא דבי אליהו ג' מובא, 'שִׁמְחָתִי מִתּוֹךְ רֵאָתִי, יֵרָאָתִי מִתּוֹךְ שִׁמְחָתִי' - וכתב על כך רבנו יונה "אין אתה מוצא יראה במקום אהבה, ואהבה במקום יראה אלא במדת הקב"ה בלבד". זאת אומרת, הן שתיהן מדות בר-מצרא זל"ז, כי מדובר על יראת הרוממות ולא יראת-העונש (יראה נמוכה הרי תצמצם את החביבות). כן "את ה' אלהיך תירא" כולל ת"ח (עיין מהר"ל, נתיב התורה, פ"ט), וכמוכן צריכים לאהוב אותם בהפלגה גדולה ('דרחים רבני', שבת כג: וכן 'פסילנא לדון ת"ח דחביבא עלי כנפא"י, שבת קיט.). מחמת תורתם מתייחסים אליהם באהבה וביראה כמו להקב"ה. מה שאין כן אצל היחס לשאר בני אדם שלפעמים מחוסרי דרגה תורנית, לא שייך להיות גם זו וגם זו.

נויש מי שתירץ כי אי אפשר להוסיף אהבה להורים יותר מאשר לכל ישראל אחרי שכתוב "ואהבת לרעך כמוך" וזה כבר כולל כולם. אבל נלע"ד שאין זה נכון, כי חז"ל הדריכו "האהב את אשתו כגופו" (יבמות סב:), וכן היחס לת"ח "דחביב עלי כגופא" (שבת קיט.). זאת אומרת שישנן דרגות שונות באהבה, הקרוב קרוב קודם. לא אוהבים את כל בני ישראל באותו ערך של אהבה. ונראה שיראת הרוממות שיש לחוש לאב ואם מביאה בעטיה ג"כ אהבה רוממה].

המצוה הזו לכבד אוב ואם כוללת בקרבה יסודות הדת.

[1] חוץ מן השרשת מדת הכרת-טובה (כני"ל, ובירושלמי פאה א', שיש בה מושג של "פריעת חוב" להוריו), [2] יש בה הכשרה להסיר מהאדם תכונת העזות, [3] להקנות לאדם מדת הביישנות (רמב"ם, הקדמת ח' פרקים, סוף פ"ד), [4] עוד יש בה לבסס נאמנות מסורת-קבלת-התורה מדור דור.

כדברי ר"י אברבנאל (שמות, עמ' קצא):

"ייסוד המצוה הזאת הוא כדי שתהיה קבלת ההורים חשובה בעיני האדם ויאמין בה ויסמוך עליו וכמ"ש זכור ימות עולם...שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך... להאמין בקבלת הראשונים שהוא עיקר כולל בתורה, ולא יצויר מציאות התורה בלתי. לכן היה הדיבור הזה בלוח הראשון יחד עם הדבורים האלוהיים".

וכ"כ רש"י הירוש (שמות עמ' קצט): "...לציאת מצרים ומתן תורה הם בי עובדות-יסוד של עם ישראל שעליהן תיכון כניעתנו לפני ה' כמושל ושליט בגורלנו וחיינו... אולם הערובה היחידה לאמיתותן היא המסורת...על כן לא נתקיימו לאורך ימים יסודות הבנין הגדול שייסד ה' בישראל אלא על המשמעת העיונית והמעשית של בנים כלפי אבות ואמהות. נמצינו למדים כי כיבוד אב ואם הוא התנאי היסודי לנצחיותה של האומה הישראלית".

לשאלה ג

בענין הקשר שבין כבוד אב ואם לשבת, מציין ב"תורה שלמה" (עמ' פו) לדברי זהר ג/קעג: שכאשר נשמה-יתרה שבאדם עולה חזרה לגנוי-מרומים במוצאי-שבתות, והיא כבר מועשרת בחדושי-תורה שהאדם למד בשבת, מעניקים עטרות-יקר לנשמותיהם של אביו ואמו של האדם הלומד. ואמנם, פרט זה מוזכר ג"כ ב"שערי תשובה" לשו"ע או"ח (סי' ר"צ). בכדי להבין עומק הענין מדוע זה דוקא ע"י לימוד בשבתות, עלינו להיזכר בדברי 'אור החיים' (על כ, יא) שבזכות השבת יש חיות והמשך-קיום לששת ימים שיבואו אח"כ. שבת הוא בבחינת מוליד ומייצר כמו או"א. השבת משמשת שורש. ולכן כל פעולה-של-מצוה הנעשית אז, מגיעה עד שורש וסיבת האדם.

לשאלה ד

מדוע התורה מזכירה כאן "על האדמה אשר ה' אלהיך נותן לך",

א. הבריק לנו הר"א אבן-עזרא אור: "כי כאשר ישמרו ישראל זאת המצוה, לא יגלו ממנה, כדכתיב ביחזקאל (כב,ו) לפני הגירוש – "אב ואם הקלו בך".

ב. הרלב"ג (כאן) העמיק ביותר כאשר הוסיף: "כי בזה ישלם תקון קיבוץ הבית, אשר היא התחלה לקיבוץ המדינה. וע"י קבוץ המדינה תשלם ההסכמה בין האנשים ויקבלו צעיריהם מוסר מגדוליהם".

ג. וכמ"ש הר"י אברבנאל: "כלומר, לא בגלות כי אם שלמים ושקטים על אדמתם. וגם זה מורה שעל כבוד המקום ב"ה שהוא האב האמתי ועל כבוד תורתו שהיא האם נאמר כן, ובידו תלויה הישיבה בארץ לצדיקים, וינערו רשעים ממנה".

ד. ר' אליעזר אשכנזי (בן דורו של מהר"ל) בספרו "מעשי השם" כתב: "שהיה זה דרך אזהרה לפי שא"י היתה לכנען, וכנען במה שלא נהג כבוד לאביו נתקלל שיהיה עבד עבדים לאחיו... א"כ נתגרש כנען מא"י לפי שזלזל בכבוד אביו. לכך נאמר פה שיכבדו הורים כדי שלא תאבד מהם הארץ כאשר נאבדה מכנען".

ה. הנצי"ב (י"העמק דבר", שמות כ, יב) מקשה שהרי אין זו מצוה התלויה דוקא בא"י! ועונה ע"פ הרמב"ן (ויקרא יח, כה) שיש הבדל עצום בין כל מצוה המתקיימת בא"י לאותה המצוה המתקיימת בחו"ל, כי עיקר חובת התורה היא בא"י. "אע"ג דמצוות שאין תלויות בארץ נוהגות אף בחו"ל, מכל מקום מיוחדות המה יותר בא"י, ועל כן נקראת 'תורת אלקי הארץ'. והדבר מובן שלפי זה גם יעודיה אע"ג שישנם בחו"ל, מכל מקום יותר משמשים ומגיעים בא"י עכ"ל.

לפי כל דברי האמת הנ"ל למדנו כמה יש לנו לזהר במצוה יקרה זו.

- הירושלמי (פאה א) מפליג להורות שהאדם חייב בכבוד או"א יותר מאשר בכבוד ה'. כי באחרון רק כתוב "כבד את ה' מהונך", למי שיש לו הון, ומי שאין לו פטור מלתת לשום מצוות עשה יותר מן חומש נכסיו. משא"כ לכבוד או"א יחזור הבן על הפתחים ויאסוף כסף בכדי לקיים המצוה.
- ראינו במדרש (ב"ר עו, ב) כי יעקב אבינו פחד מן עשו ממה שהיה בידו מצוות כבוד או"א.
- ראינו מדברי גדולי קדמונינו כי המכחיש יסוד הכרת-טובה, סופו לכפור גם בהקב"ה.
- ראינו שע"י מצוה יקרה זו, מתאמתת אצל האדם נאמנות מסורת ישראל (ר' אברבנאל ורש"י הירש).
- וראינו שהמדה הזו תרגיל את האדם לכניעה ורכות המדות.

כמה חבל שרוב בני אדם מגיעים להכרת גודל המצוה וקיום נאות של המצוה רק כאשר הם עצמם כבר התבגרו וכמעט שאין בידם כבר האפשרות לקיים את המצוה בכל תנאיה כי כבר לא גרים בבית הוריהם, אחרי שבמרבית ימי נעוריהם קלקלו וזלזלו בקיום המצוה. אשרי המתעורר בעוד מועד כשהוא צעיר. "עשה עד שאתה מוצא ומצוי לך ועודך בידך". (שבת קנא.).